

התמודדות החברה הערבית עם מגפת הקורונה

סיכום מפגש המציג תובנות מסדרת מחקרים חברתיים הנוגעים בהתמודדות החברה הערבית עם מגפת הקורונה יחד עם נגזרת המלצות מעניינות וחשובות למקבלי החלטות במשרדי הממשלה, הרשויות המקומיות וארגוני חברה

מאבק בקורונה מחייב שיתוף פעולה עם הציבור ולכן מחייב לגיטימציה ואמון ברשויות. החברה הערבית הצליחה להתמודד עם המשבר למרות נקודת המוצא הנמוכה, אך מתחייבת פעולה מערכתית מתוכננת וארוכת טווח לצמצום הפערים בין החברה הערבית לכלל החברה

בריאות ורווחה – תובנות:

- הדרה ואפליה, מהן סובלים אזרחי ישראל הערבים, הן מחלות כרוניות ומשפיעות על החוסן של כל החברה הישראלית
- זמינות נמוכה של שירותי בריאות ומצב בריאותי ירוד:
 - ✓ יותר מעשנים, פחות פעילות גופנית
 - ✓ תוחלת חיים נמוכה יותר מהחברה היהודית (פער של כ-4 שנים)
 - ✓ אמון נמוך במערכת הבריאות
 - ✓ מחסור בכח אדם גם במקצועות הפרא-רפואיים ובמערך הרווחה התומך
 - ✓ בזמן הקורונה - פניה מאוחרת יותר לקבלת טיפול, כשהמצב כבר חמור
- הפערים בין החברה הערבית ליהודית, בבריאות ובמדדים סוציו-אקונומיים גדלו במהלך מגפת הקורונה
- ישנה פעילות מועטה של ארגוני החברה האזרחית אך ישנה רמה גבוהה של תמיכה חברתית
- בריאות נפשית נטועה בהקשרים חברתיים רחבים, אשר במקרה של ערבים בישראל, מונעים מהם גישה למשאבים חברתיים וחומריים, מגבירים את פגיעותם, ובמצבי משבר יוצרים אובדן של משאבים נוספים:
 - ✓ במחקר נמצא שכ-15% עונים לקריטריון של דכאון מג'ורי וכ-18% סובלים מחרדה (אוכלוסיית המחקר: גיל ממוצע 31, 72% נשים)
- נמצא שאמון במידע מאנשי מערכת הבריאות גבוה מאמון במידע מהמערכת הפוליטית

המלצות:

1. למרות שבמערכת הבריאות ישנם הרבה רופאים וצוות רפואי מהמגזר הערבי, הם לא שותפו בפורומים מקבלי החלטות - יש לצרף אנשי מקצוע לשולחן מקבלי החלטות. יש להקצות משאבים לטובת פעולות מיידיות להנגשה והתאמה תרבותית של שירותי הבריאות והרווחה עבור ערבים בישראל. בנוסף, יש לשפר את מערכת הביטחון הסוציאלי ולפתח מנגנונים של אפליה מתקנת ברמה האישית, הקהילתית והחברתית, כל אלה יתרמו להגברת האמון.
2. צריך ליישם תכנית לחיזוק מערכת הבריאות במגזר הערבי, שכוללת ניהול מקצועי על ידי אנשים מהמגזר.

רשויות מקומיות – תובנות:

- יש שונות בין ההתמודדות של המגזר הערבי ליהודי עקב פערים ותת-תקצוב
- הכנסה ממוצעת לנפש בחברה הערבית נמוכה יותר מזו שבחברה היהודית
- המדד הסוציו-אקונומי של הרשויות המקומיות הערביות נמוך: 80% מהן בדירוג 1-3 (לעומת 20% מהרשויות היהודיות)
- הרשויות הערביות חלשות יותר גם ביכולת האכיפה, הדבר ניכר במיוחד בעת הקורונה, כאשר לרשות המקומית היה תפקיד מרכזי
- מגפת הקורונה יצרה הזדמנות לפריחה של הרשויות המקומיות, כיון שהן יכולות לתת מענה מהיר ומותאם מקומית, אך לרשויות חלשות כמו מרבית הרשויות הערביות, אין אפשרות תקציבית לטפל בנושאים כאלו באופן עצמאי
- הקושי הגדול היה בהתמודדות עם חוסר הוודאות – הצורך להתמודד עם הלא נודע, עם משאבים שאין, אבל ללא יכולת להגיד לציבור "אין לי"
- המעורבות של פיקוד העורף ומשרד החינוך נתנה תחושה ש"מישהו גדול" בא לעזור, אבל הסיוע לא היה מספק, ולא תאם את הצרכים
- אנחנו באותם מים סוערים, אבל בסירות שונות
- משבר הקורונה היה הזדמנות לקרבה בין החברה הערבית ליהודית, אך המהומות של חודש מאי ערערו את היחסים
- המעורבות של צה"ל ופקע"ר במהלך המשבר התקבלה בברכה בעיקר בהתחלה. יחד עם זאת, המהומות בחודש מאי מעלות שאלות לגבי השימוש בצה"ל ככוח אכיפה

המלצות:

- ✓ החברה הערבית מגוונת ויש בתוכה הבדלים משמעותיים במאפיינים, לכן אין להחיל מדיניות אחת על כל המגזר ויש לשתף נציגים בקבלת ההחלטות
- ✓ יש להקים מנגנונים אזוריים לטיפול במשברים ולקדם הסברה ערבית מקומית ומתאימה למקום ולתושבים

המחקרים שהוצגו במפגש:

- התמודדות החברה הערבית בישראל עם נגיף הקורונה - ד"ר מאיר אלרן המכון למחקרי בטחון לאומי, אונ' תל אביב
- השלכות פסיכוסוציאליות של התפרצות נגיף הקורונה על האוכלוסייה הערבית בישראל - ד"ר שירה פגורק אשל, דר' חנין אליאס, דר' רג'דה אלנאבולסי ודר' שולה גרינאפול, המרכז האקדמי רופין
- יישום הנחיות משרד הבריאות, נגישות ושימוש בשירות בריאות בתקופת משבר הקורונה בקרב האוכלוסייה הערבית והיהודית בישראל - פרופ' ניהאיה דאוד, אונ' בן גוריון בנגב
- ניהול מצב חירום בישראל ובשטחים הפלשתיניים: משבר הקורונה - דר' דנה וולף ודר' נדב דגן, המרכז הבינתחומי הרצליה מגיב: פאיק בסול, גזבר המועצה המקומית ריינה

קישור להקלטת המפגש: www.youtube.com/watch?v=m1uRkFlgmi4

תקציר

התמודדות החברה הערבית בישראל עם נגיף הקורונה - ד"ר מאיר אלרן המכון למחקרי בטחון לאומי, אונ' תל אביב

תקציר

המשבר הלאומי הרב-מערכתי שמחוללת מגפת הקורונה בישראל, העמיד במבחן את יכולתה של החברה הערבית, המהווה כחמישית מאוכלוסיית המדינה, להתמודד עמו ועם השלכותיו לטווח הקצר ולטווח הארוך. מזכר זה מסכם מחקר שנערך בנושא במכון למחקרי ביטחון לאומי.

המחקר התבסס על התפיסה של "חוסן חברתי" והוא כלל סקירה וניתוח של התמודדות הציבור הערבי בישראל עם משבר הקורונה. נבחנו הפעולות שננקטו לבלימת התפשטות הנגיף ביישובים הערביים ובמזרח ירושלים, התמודדות החברה הערבית עם ההיבט הכלכלי של המשבר, וכן פעילות כוחות הביטחון ביישובים הערבים בימי המגפה. בין היתר, ממצאי המחקר אוששו הערכה כי בלי אנשי הרפואה והבריאות מקרב החברה הערבית, ובלי שיתוף פעולה בינם לבין צוותי הרפואה היהודים - המאבק במגפה והמאמצים להצלת חיים בישראל היו נפגעים קשות.

על בסיס ממצאי המחקר נוסחו המלצות למקבלי ההחלטות בישראל, לחיזוק החוסן של החברה הערבית בישראל להתמודד עם מצבי חירום באמצעות השקעות רחבות היקף ברשויות המקומיות. כן הובהר כי התנהלות שוויונית ברמה ההצהרתית ובמישור המעשי תגביר את אמוןם של האזרחים הערבים במדינה וברשויותיה, ותסייע בהתמודדות עם המשבר הנוכחי ועם משברים עתידיים.

[קישור לדו"ח מסכם](#)

פרטי קשר של החוקר

מאיר אלרן - meiryelran@gmail.com

השלכות פסיכוסוציאליות של התפרצות נגיף הקורונה על האוכלוסייה הערבית בישראל - ד"ר שירה פגורק אשל, דר' חנין אליאס, דר' רג'דה אלנאבולסי ודר' שולה גרינאפול, המרכז האקדמי רופין

תקציר

לצד הסיכון הבריאותי אליו חשופה החברה הישראלית, להתמודדות היומיומית עם החיים בצל וירוס הקורונה יש השלכות נפשיות, בינאישיות וחברתיות רחבות היקף. הדבר נכון במיוחד לאזרחים הערבים בישראל, אשר במצבי טראומה לאומית, חווים רמות גבוהות יותר של מצוקה נפשית, בהשוואה לתושבים יהודים. פער זה יוחס למעמד החברתי המוחלש ולכך שכמיעוט ילידי בארצו, ערביי ישראל מצויים בתחתית הסולם החברתי. יתר על כן, ערבים בישראל חווים חסמים חברתיים-תרבותיים בקבלת תמיכה משירותי הבריאות והרווחה.

במחקר שערכנו בקרב 665 ערבים בישראל בשלב היציאה מהסגר הראשון, קרוב ל 20% מהמדגם דיווחו על רמות גבוהות של חרדה ולמעלה מ 15% ענו לאבחנה של דיכאון קליני. מדובר על שיעור גבוה פי שלושה משיעורי הדיכאון עליהם מדווח ארגון הבריאות העולמי. לצד זאת, אחוזי הפנייה לעזרה מקצועית היו בודדים ומסתמן כי רוב המדגם כלל אינו מכיר את השירותים אליהם ניתן לפנות בשעת מצוקה.

הגורם הדומיננטי שהסביר את שיעורי המצוקה הגבוהים היה הדרה חברתית. במחקר שערכנו, 72% מהמשתתפים דיווחו על אובדנים כלכליים ותעסוקתיים כתוצאה מהקורונה ו 42% דיווחו על הצטברות של אובדנים במגוון מישורי חיים (בריאותי, חברתי, לימודי, תעסוקתי וכלכלי). אולם, לצד תרומת האובדנים הללו להסבר רמות המצוקה הנפשית, מצאנו כי אצל משתתפים שדיווחו על רמות גבוהות של אפליה על רקע אתני, רמות המצוקה הנפשית נשארו גבוהות, בין אם חוו מידה רבה של אובדנים בעקבות הקורונה ובין אם לאו.

המסקנה המרכזית העולה מן המחקר היא שבריאות נפשית נטועה בתוך הקשר חברתי ומדיני רחב. אנו קוראות: ראשית לקיומו של שיח ציבורי נרחב ומתמשך אודות ההשלכות השליליות של ההדרה החברתית והאפליה כלפי ערביי ישראל, על החוסן הלאומי של החברה כולה. שנית, להקצאת משאבים לטובת פעולות מיידיות להנגשה והתאמה תרבותית של שירותי הבריאות והרווחה עבור ערבים בישראל. שלישית, לשיפור מערכת הביטחון הסוציאלי ופיתוח מנגנונים של אפליה מתקנת ברמה האישית, הקהילתית והחברתית.

פרטי קשר של החוקרת:

שירה פגורק-אשל - shirap@ruppin.ac.il

יישום הנחיות משרד הבריאות, נגישות ושימוש בשירות בריאות בתקופת משבר הקורונה בקרב האוכלוסייה הערבית והיהודית בישראל - פרופ' ניהאיה דאוד, אונ' בן גוריון בנגב, חנין שבלי, פרופ' לימור אהרנסון-דניאל, פרופ' נדב דוידוביץ', דינה פלקין בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת בן גוריון בנגב המרכז האקדמי רופין

רקע:

התפרצות נגיף הקורונה (COVID-19) הביאה עימה אתגרים גדולים למערכות הבריאות בכל העולם והדגישה את חשיבות ארון הציבור בהנחיות ובגורמים המנחים במהלך המגפה. כחלק מהצעדים שננקטו למניעת התפשטות הנגיף, הטילה ממשלת ישראל הגבלות שונות שכללו בין היתר הקפדה על ריחוק פיזי ושלושה סגרים בתקופה שבין אפריל 2020 לינואר 2021. ארגון הבריאות העולמי הכיר בהשלכות המגפה על המצב הנפשי וההתדרדרות הצפויה במצב הנפשי בעקבות משבר הקורונה.

מטרות:

מטרת המחקר היא לבדוק את הקשר בין רמת האמון במידע לבין ההקפדה על הנחיות משרד הבריאות של ריחוק פיזי בקרב האוכלוסייה היהודית והערבית בישראל במהלך התפרצות הקורונה (COVID-19) ובדיקת ההשפעה של חרדה מצבית על קשר זה בשלושת הסגרים.

שיטות:

נערכו שלושה סקרים מקוונים בקרב מדגם נוחות של משתתפים בגירים (בני 18 ומעלה) מהאוכלוסייה היהודית והאוכלוסייה הערבית בישראל. הסקרים הופצו בקבוצות המדיה השונות בשפה העברית ובשפה הערבית במהלך שלושה סגרים - בסגר הראשון (אפריל-יוני 2020) בסגר השני (אוקטובר-נובמבר 2020) ובסגר השלישי (ינואר-פברואר 2021). הסקרים כללו שאלות אודות מצב סוציו-דמוגרפי, רמת האמון במידע, יישום הנחיית הריחוק הפיזי ותחושת חרדה מצבית. ניתוח הנתונים כלל סטטיסטיקה תאורית, חישוב יחס הסיכויים, מבחני חי בריבוע, מתאם של ספירמן. עיבוד הנתונים נעשה באמצעות תכנת SPSS25

תוצאות:

בסקר הראשון גויסו 613 משתתפים (281 יהודים ו-332 ערבים) בשני 542 (319 יהודים -223 ערבים) ובשלישי 98 (60 יהודים ו-38 ערבים). רמת האמון הכללית במידע בקרב האוכלוסייה היהודית הייתה גבוהה יותר בהשוואה לאוכלוסייה הערבית בישראל ותחושת ארון גבוהה (בהשוואה לתחושת ארון נמוכה) דווחה באופן מובהק פחות אצל ערבים בהשוואה ליהודים בסקר הראשון, השני והשלישי בהתאמה ($OR=0.53$, $95\%CI 0.11-0.63$, $OR=0.26$, $95\%CI 0.30-0.61$, $OR=0.43$, $95\%CI 0.37-0.74$). הממצאים הצביעו על ירידה ברמת הארון הכללית במידע בקרב שתי האוכלוסיות בין הסקר הראשון לשני ולאחר מכן עליה בסקר השלישי.

משתתפים יהודים דיווחו יותר על הקפדה על ריחוק פיזי בסביבתם בהשוואה למשתתפים ערבים. בסקר הראשון והשני, משתתפים ערבים (בהשוואה ליהודים) דיווחו פחות על הקפדה על ריחוק פיזי ($OR=0.51$, $95\%CI 1.37-2.97$, $OR=2.02$, $95\%CI 0.32-0.80$, בהתאמה). בנוסף, הממצאים מצביעים על ירידה ברמת ההקפדה על הריחוק הפיזי בכלל המדגם מהסקר הראשון עד הסקר השלישי. משתתפים ערבים במחקר (בהשוואה ליהודים) דיווחו יותר על חרדה מצבית גבוהה ($OR=1.65$, $95\%CI 1.15-$ 2.36) וכך גם נשים (בהשוואה לגברים) ($OR=1.5$, $95\%CI 1.05-2.15$)

סיכום:

לארון במידע ובהנחיות הרשמיות יש תפקיד מכריע בהיענות להנחיות הריחוק הפיזי במהלך מגפה. ממצאי המחקר מלמדים שלמיעוט הערבי בישראל היו רמות ארון ומידת הקפדה על ריחוק פיזי נמוכות יותר בעוד שרמות החרדה היו גבוהות יותר בהשוואה לאוכלוסייה היהודית בישראל. בבואנו להמליץ על מדיניות בנושא, יש לקחת בחשבון את המשתנים הסוציו-דמוגרפיים של אוכלוסיית המיעוט הערבי יחד עם הגברת הארון, ההיענות להנחיית הריחוק הפיזי והורדת רמת החרדה.

פרטי קשר של החוקרת:

ניהאיה דאוד - daoud@bgu.ac.il

ניהול מצב חירום בישראל ובשטחים הפלשתיניים: משבר הקורונה - דר' דנה וולף ודר' נדב דגן, המרכז הבינתחומי הרצליה

המחקר בהובלת ד"ר דנה וולף מהמרכז הבינתחומי הרצליה בחן את סמכויותיהן, תפקידיהן ופעילותן של רשויות המדינה בהתמודדות עם מצב החירום שנוצר כתוצאה מהתפרצות נגיף הקורונה החדש. המחקר העלה תרומה ניכרת להעמקת ההבנה והידע המדעי באשר לניהול מצבי חירום בכלל, ובפרט בכל הנוגע למדינת ישראל ולשטחים הסמוכים לה – יהודה ושומרון ורצועת עזה. תרומה זה באה לידי ביטוי, בין השאר, בניתוח מעמיק היוצר תשתית לגיבוש מסגרת קונספטואלית, נורמטיבית (משפטית) ומוסדית לניהול מצבי חירום על ידי מוסדות המדינה.

המחקר התבסס על תשתית מדעית קיימת בדבר ניהול מצבי חירום, בעיקר ספרות מתחומי מדע המדינה והאקדמיה המשפטית, וחדשנותו יונקת מחקר המשבר שנוצר בעקבות התפרצות נגיף הקורונה החדש בעולם ובאזור. למשבר זה מאפיינים כגון חציית גבולות, סימולטניות, פיזור ומשך, אשר הופכים אותו למקרה מבחן נדיר אך בעל ערך רב.

מאפיינים אלה דחקו את רשויות המדינה להתמודד עם מצב חירום בשלוש זירות בעלות מאפיינים שונים בתכלית:

מדינת ישראל – דמוקרטיה מודרנית מתקדמת, יהודה ושומרון – שטחים מוחזקים שבהם לרשויות ישראליות שליטה בצורה ובעצימות משתנות, ורצועת עזה – הסמוכה לישראל ונסמכת במידה רבה על ישראל אך על פי שלרשויות המדינה אין שליטה ישירה או אפקטיבית בשטח.

המחקר ביסס את הקשרים בין שלוש הצלעות שנחקרו: המסגרת התיאורטית-משפטית לפעולת רשויות המדינה בחירום, המוסדות השונים הפועלים בזירה וסוג מצב החירום. קשרים אלה היו מובהקים ביותר בכל הנוגע למדינת ישראל אך ניכרו גם בזירת יהודה ושומרון ובמידה פחותה גם בזירה העזתית. ככלל, אושש המתאם בין אופן הטיפול במשבר לבין המערכת הנורמטיבית, וגובשה המסקנה שבמצבי חירום עם מאפיינים דומים לאלה של משבר הקורונה, על המוסדות הרלבנטיים לדבוק במערכת הנורמטיבית ובעקרונות היסוד שלה. סיבה מרכזית למתאם ולמסקנות שגובשו היא הלגיטימציה הנורמטיבית הדרושה לציות ולשיתוף פעולה מתמשך של הציבור הרחב עם המוסדות הרלבנטיים; שיתוף פעולה זה חיוני לטיפול תוצאי במצבי חירום מסוגו של משבר הקורונה.

פרטי קשר של החוקרת:

דנה וולף - dana.wolf@idc.ac.il